

ԲԱՆԱՍԵՆԴԱԿԱՆ

ԲԱՆԱՍԵՆԴԱԿԱՆ

Ծղանակը գայտում էր,  
 Զաղաքի մէջ պարտեզներ  
 Կանաչ գորշով բարձր են ցած,  
 Բոլորովին էր ծածկում:  
 «Ընկեր, մի, մեծը մտնենք հոս,  
 Դիտենք բանաթիւնն պարզ, ամբոստ.  
 Քիչ մ'ալ պարտեզն այս անդկայ  
 Լիմի խօսքիս տարակայ»:

Այս ասելով ընկերիս,  
 Որ եւ շատ կը յարգէր զիս,  
 Զգուշութեամբ թաքի ցանկ  
 Եւ ցատքեցիքն մերս մտնանք:

Պայտեզն էր յի ծառերնով  
 Զորոնք շարժէր մի մերս' հով,  
 Անթիւ փափուկ էր խոտեր  
 Անոյց անոյց էր հոտեր:

Խսկոյն աշխարհ ղեպ շնչկին  
 Նայս վերտաքի, եւ կրկին  
 Իջեցնելով ի պարտեզ  
 Դիտեցի այդ պատկերն հնգ:

Կապոյտ կամարն շողողողուն,  
 Ծալածոթեմայն իսր անհուն,  
 Զինն էր յառակ եթերով  
 Պարզ կը փայլէր անհոյով:

Հարկաւմանայ հաստ ծառեր,  
 Մեկն ուղիղ էր միտն ծոեր,  
 Ուժեղ ուստիք էր ծաղիկ  
 Կ'արմակէին հազարալիկ:

Առոյց եւ Թայրս' ձոր տակեր,  
 Զոր հոգով ձեռք մ'է տակեր,  
 Բողբոլանքով յի, աշխարհ,  
 Կ'անւոյցնէին իրենց ոյժ:

Կանաչ խոտեր բարձր են ցած,  
 Համաւտ համաւտ բարձրացած,  
 Որոնց ծիլ ծիլ աքմասանդ  
 Կակոպ հողը կը մտնէր:

Խոտի գլխին կը ծնէր  
 Զմայլելի ծաղիկներ.  
 Կարմիր մերկայն էր դեղին,  
 Մի սեւ թիւ ալ մէկ տեղին:  
 Նոր հերկումս հողի մէջ  
 Կ'ընթալար շատ մ'ընթալէ:  
 Ուր կերպ կերպ թալս են բանջար  
 Նոր ձոր փափուկ դուրս կոս գար:

Անթիւ սիրուն թռչուններ  
 Ժառնգ գազարն թռչն շիններ,  
 Դարչարիկներով սիրուն  
 Կ'անհոտէին մեզ գայտուն:

Ամառ աշոք են ամառայն  
 Դիտեցի այդ, եւ, երկայն,  
 Եւ անբընձամբ քերթողի  
 Կեցեցի անդ տող տողի:

\* \* \*

Ո՛հ, այս աշխարհի վերայ  
 Ժիշդ է, որ ոչինչ չիկայ:  
 Բնութեանն առկի  
 Գեղեցիկ են սիրելի:

ԵՐԳՈՐԾ

ԳՐԱԴԱՐԱՆ

(Մանկական երգ:)

|                                                                  |                                                                       |
|------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------|
| Գայտումն էկաւ,<br>Խոտեր բոսաւս,<br>Սրտիկ լոյսն<br>Տարբացաւ:      | Խոտերի մէջ,<br>Կամայ կամայ,<br>Խոտերն, վազենք<br>Միմք յառաջ:          |
| Ընկեր, դուրս ել,<br>Դուս էլ, եւ էլ,<br>Խոտերն, խոտերն<br>Անարգի: | Ծղանակն ի դաշտ,<br>Հաղանք ծաղիկ,<br>Եւ փոքիկ շիններ<br>Ե'դարար, արիք: |

ՆՈՅՈՒ

ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ԳՐԱԴԱՐԱՆ ՆՈՐԱԿԵՂ

ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Գրադարան:

(Երգչական երգ:)

Աստից ետեւէն կու գար երկայն շու մը գրեթէ երեք հարիւր հողւոյ շափ պէտպէս զգեցած: Անն մէկն ինչ որ գտած էր վրան էր առած: Մէկը գառնենի վրան եղած, ուրիշ մը սրունքները գրգռեց պատած եւ այծենի մը իբր վերապահ վրան նստած: Այլք բարձրովն դաղիկական համազգեստ հագած՝ բայց վերջը բաւական չհասնէ: Մէկ բան մը միայն ի կարգի էր եւ շատ ալ չբեղ. այն է՝ սպասարկելով թիւնը: Ընդամեններն արեւու ճառագայթից տակ հարձակ կը շարժուէին:

Աստից երբ տեսան որ իրենց անուանի առաջնորդը մեծփայլելով թեմք իրենց առջեւ ելաւ՝ մէկէն կանգ առին կեցան: Իսկ Մարգարիտ երկրորդական առաջնորդաց հետ սկսաւ խորհրդակցել: Պէտպէս նկարագրիներն այս խօսակցութեան ժամանակ լուսաւոր սկսան երեւալ: Ինչորեքստ միմուշով մէկ գի մենեցաւ եւ լռեց, եւ մերթ ընդ մերթ կը բերթմնէր՝ թէ ժամանակն ընդ վայր կը կորսուի: Խուտն աւելի իւր տիրոջ հրամանը լսելու կը նայէր, քան թէ խորհրդակցելու: Իսկ վաղմի այծարածն կը խօսէր երկարորէն եւ ահա շուրջն ձեւեր կ'ընէր: Խուրիչ յարձակման կերպին վայր սեպհական կարծիք ունէր, եւ ամենայն յամառութեամբ նոյնը կը պատասխանէր: Զգուշութիւններն՝ զոր կ'ուզէր ի գործ դնել, Գաւեթիկային քիչ էր շափազանց կ'երեւար: Գաւեթիկայն կ'ուզէր յանկարծ յարձակման աւար առնուլ կարասանը: Այծարածն ընդգեմ՝ չէր ասոր, թէպէտ եւ այս իրեն խորհրական կ'երեւար: Միայն աւար առնելով գործը չի լինար, կ'ըսէր, պէտք է նաեւ աւարն ոչնչացնել կամ առնուլ տանիլ, բայց այս նկատմամբ վառ կայ որ մերձակայ երկուս պահանջներէն յանկարծ վայր է հասնին: Ուստի պէտք է այս յարձակմանց ալ առաջն առնուլ, որպէս զի չկարենան մարտակցողը գալ: Կը կարծէր, որ քան զպատեհագողը առական

է առ այն: Վերջապէս Մարգիզը տեղի տուաւ, եւ չուէ սկսաւ արագաբար յառաջ իտալի:

Երբ կառուցի պողոտային ծոցեցան՝ այս յանգուզն մտորակա փողոցի մէկ գուռնոյն աջ ու ձախ բաժնուեցաւ: Մէկ գուռնոյն՝ որ Տիւսիս պիտի չուէր, հրաման բնդունեցաւ հիւսիսային պահանջին առջեւն տասնել, մինչեւ որ կարաւան յարձակման տեղն հասնի: Իսկ Տիւսիսը հրապարակեց պիտի պատեր մինչեւ որ կառուցի պողոտային հրացանի ձայն տանու: Ատեղ տաւորներն առին իրենց փողոցի գուռնոյն եւ մեկնեցան: Քիչուսը բանակին յառաջ գնաց մինչեւ կառուցին, եւ աջ ու ձախ կողմը բանակեցաւ: Մարգիզն անմիջապէս այս փողոցի բանակը գուռնոյն գուռն բաժնեց:

Ընդերքարան՝ որուն փողոցի գուռնոյն յանգուզն եւ արիստիտ լեռնաբակը էին, յանձնուեցաւ կարաւանին յառաջապահ գնդին վրայ յարձակել: Խուան իւր գնդովն կարաւանին վերջապահ զօրայ պիտի յարձակէր: Ուսել իւր գնդովն այս երկուքին պիտի օգնէր, միայն ի հարկաւորութեան պատեարագի մէջ պիտի մտնէր, եւ առաւել քան զամենայն՝ կարաւանն ունշադնելու պիտի նայէր: Խուան վազեց ժամանակ ձիերն ու ջորիները պիտի առնուր վարել մէկ կողմը, եւ պիտի ջնարք ամեն բանէ առեւ յազմամթ երկ կառքերը բանէլ, եւ թէ՛ է կարել չըլլար կառքեր կառաւ: Վարել, պիտի ջախջախէր եւ մէկն անտուններն առած պիտի փախչէր: Մարգիզն յանգնապաշտն քաջերն քան հոգի քուլէ պահէր, որոնք տեսակ ու անձնապահ էին, եւ ինքն անուշամով օգնութեան պիտի հասնէր ուր կողմն որ տկարանար:

Այս կողմն՝ զոր յարձակման ասպարէզ ընարած էր Մարգիզն, շատ յարմար է առ այն: Կառուցի պողոտային այս մասն երկայնախիտ ծործոր մէն էր, զոր ուրիշ կիրճ մը խաչաձեւ կը կտրէր: Այս կիրճն որ գրաստու ծամբան՝ ուստի հրոսակաց գուռնն եկաւ, եւ ընդ որ պիտի սանկէին աւարն: Կառուցի պողոտային երկու կողմը ժայռեր կը բարձրանային՝ ի խաչաքարով, եւ ցիր աստ անդ խաչաքարներն մէջ լուսւած էին թփեր, այնպէս որ աւրողը երեսն ըստ բաւականի ծածկուած էր տերեւով: Բայց ժայռերն յոյց չէին, այնպէս որ կրնար մեկը վրան մագլըլ ելլել կամ ի՛լնալ, սակայն ոչ այնչափ դիւրաւ: Այնչառապէս ժամանակներն այս ծործորն՝ որ հիւսիս կառուցի եղած էր, կ'երեւայ թէ լեռնա-Տիւսիսը մ'անկողնուն էր, զոր ժամանակահատը հարձած եւ ծամբայ շինած էին: Ի սկզբան դողն լայնութիւնն անցուղաքանի կը բաւէր, եւ թէ եւ յետոյ բարձունք էր քիչ մ'ընդարձակել այս մասն, սակայն սպանիական անփութութիւնը զանց առած էր, վասն զի պէտք էր երկու կողմանէ ժայռերը վար առնուլ: Առով գրեթէ է կէտ ժամու երկայնութեամբ կառուցին այնպէս նեղ էր, որ կաթ մը հազել հազ կրնար անցնիլ, եւ շատ գծաւորին էր իրարու տեղի տալ՝ թէ՛ երկու կողմը երկու կողմանէ իրարու հանդիպէին: Իսկ ժայռերու վրայ ծառաշատ եւ գեղեցիկատեսիլ բարձունք կը բարձրանային:

Այս կողմն այն կողմն չարագուշակ տեղք մ'ունէր: Ծնցոտի զգեցեալ բանակն զոր քաղաքական պատերազմն սպառազնեցած էր, կը նմանէր առ-

ազակաց հրոսակի մը՝ որ կառուցի պողոտային վրայ հարուստ առար մը ձեռք անդնէր: Իր յաւայ, իւրաքանչիւր ջոկատ իւր սահմանեալ տեղը իրտ առ իրտ բանակած էր, ձրայանները լըցուն՝ ծառերու յեցած էին, իսկ իրենց գետնի փառած՝ ճեպքեղաքարաւ անքն հանգիստ կ'առնուին: Մեզմ' ձայնիւ իրարու հետ կը խօսակցէին, եւ այս գին այն գին ոմանց կը ծխէին զաղղկացի ճիւղափող կամ խեղճուկ զաւնիկ: Խուան՝ որ գլխուսը բանակէն շատ հեռու բանակած էր, յանգնապաշտն եւ Ծարաքը լեռ մագլընները քանի որ հոգի պողոտային երկայնութեան յառաջ խաւերը ընդ առաջ կարաւանին:

Գրեթէ ժամ մ'այս վիճակի մէջ էին: Ամենուն այնպէս կ'երեւար որ պարագայ մը կարաւանին զալուստն յապաղած է, Գաւեթիեան ալ սկսաւ կտտնել ու հոգալ: Վերջապէս արձակուած լրտեսներն մին շնորհապառ եւ արեւան քրտնաց մէջ հասաւ եւ իմացուց կարաւանին մտնեալն, եւ յուշարկաւոր գնդին յորինատնութիւնը: Խուան անմիջապէս այս լուրը Գաւեթիեային հասցուց: Մարգիզն շատ անհանդի երեւցաւ: Փաղղկացուց կարաւանի կարգաւորութիւնն: Վասն զի կարաւանը շատ հանգաբար ու յամբարայն կը շարժէր, եւ յուշարկաւոր գնդին զօրայեան առջեւէն յառաջապահ խաւրած էր, եւ ծամբուն երկու կողմն ալ բազմամթիւ լրտեսներ: Առով կարաւանին վրայ անտարբէ յարձակիլ անկարելի էր, եւ սակայն հրոսակաց առաւելորդն անմիայն ինչ կարգի դրաւ ինչ որ այս պարագայի մէջ կրնար: Իւր բովանդակ գուռնը կառուցի պողոտային երկու կողմանէ ալ ետ տարաւ, որպէս զի պատերազմի չափած չտեսնուին: Անմիջապէս խուանին մարդ խաւրէր, որ փութով եւ քաղաքի այնչափ՝ որ լրտես մը չտեսնուի, եւ երբ ամբողջ կարաւանն անցնի առջեւէն՝ յարձակի յեղակարծ եւ կարաւանին ետեւն առնուի:

Հազիւ թէ կարագորութիւնները փորձադրուեցան, հեռուէն սկսաւ լուռի ջորիներու զանգակաց հնչիւնն: Լուս անմահունջ՝ Պատերազմողք տերեւախիտ մացառներու մէջ կ'ընկած կը սպասէին: Խոր լուռութիւն մը կը տրէր անտառի մէջ, զոր կ'ընդհատէր միայն հետզհետէ մտնող զանգակաց հնչիւնն, որուն սկսած էր խառնուիլ տղիտղիտալ կռակաց անուշոց ճանշինն, ու զիշակիլ թաշնոց կերկերահայն կառաջը: Ոմանց կերպարանքն անկուլթեմէն սկսած էր գնդնիլ, այլոց ձեռնարները կը զողողային, զոր քաջաբոյնք անգամ ի սկզբան պատերազմի կը զգան: Գաւեթիեան քարանց կարկուտի մ'ետեւը դարանալ էր, սուրը ձեռքը՝ գետնի պառակեցուցած, բուրբոյն ալ քաջիւր չըլլապատեւ: Իրեն առջեւ քանի մը քար կուտած էին՝ որ զինք բուրբոյն կը ծածկէր, մէջ տեղն ալ փութը ծակ մը ձգուած էր, որմէ առանց տեսնուելու բովանդակ այն վայրերը կրնար ազատ դիտել:

Ճիւղեր սկսան շարդուրուրը ըլլալ: Եւ այսպէս այն գին զաղղկացի զինուոր մը զգուշութեամբ թփերէն գուրս կ'էլէր: Հոս ժայռերու մէջն առին եւ կը փողփողէր, հոն անտառն ստորաք թփերու մէջն հետեւակապարտու: Խալը մը մերթ ընդ մերթ կ'երեւար: Գաւեթիեայի քովիններն անմիջապէս հրացանի բերանն ուղղեցին Գաղղկացուց վրայ եւ

աղբերին առաջնորդին բեւեռած՝ փնտրելով եան իր պառնէին: Գաւաւսիւն հրամայական ձեւով մը հանդարտեցուց զիրենք:

Գաղղիացիք անցան իրենց առջեւէն: Քիչ մ'եղան ուրիշներ ալ եկան, որ նշնպէս լուս ու զգուշութեամբ անցան: Պատերազմողք իրենց թափաքսեան մէջ առանց տեսնուելու ձնացին:

Ծանկարծ հեռուէն միտադարձն արձակուած հրացանող ձայն լսուեցաւ, ետեւէն ալ աղաղակ: Նոյն միջոցին կառուղի պողոտային վայր փողեր սկսան հնչուիլ, անտառէն դառող Գաղղիացիք ծառերու ետեւ ապաւեն իր փնտռէին եւ կամ գետնադարձ կը փոռէին մինչդեռ հեռուէն հրացաններն սկսան անըդհատ խառնիխուռն արձակուիլ: Խուան բանակին ետեւն յարձակած էր:

«Ատուած եւ Գեհանաւոյդ, որոտածայն գոչեց Գաւաւսիւն վեր ոստիւղով, եւ նոյն միջոցին հրացանող թնշողը մերձեցուց եւ թփփուր մէջ զառանգալ Գաղղիային մը շանթաճար ըրաւ: Կարծես մոգական զօրութիւն մ'անտառին կեանք սուսաւ: Ամեն կողմ բարձրածայն մայրենի աղաղակ մը հնչեց, հրացանի զնդակներ կը շչէին, սակաւաթիւ Գաղղիացիք յանկարծակիի եկած՝ հրացաններն պարպեւին ետեւ կառուղի պողոտայն սկսան խուժել, Գաւաւսիւն գնանդը ետեւն անպարտեցին, որպէս զի զիրենք ժայռեր վար կործանեն:

Բայց զաղղիացի հրամանատարն ալ անհոգ չէր: Քաջ գիտէր, թէ պէտք է բարձուրը բռնել մինչեւ որ օգնութիւն հասնի մերձակայ պահանդներէն՝ որ ահուշալ հրացանի ձայնը լսած էին: Անոր համար երբ տեսաւ, թէ երկու կողմէն յարձակում կ'ընէ, փութով զօրք խաւրեց բռնելու բարձուրը, որ կառուղի պողոտային վայր կը հայեր:

Երկու կողմէն ալ մեծ պատերազմ եղաւ. Գաղղիացիք քաջութեամբ դիմացան, եւ Պատերազմողք չհամարձակեցան այն լեւի բարձուրն ելլել, վրան զի հան առանց ծածկուիլ կարենալու: Գաղղիացեաց հրացանին նշաւակ իջլլային: Այն միջոցին նոր վայրենի աղաղակ մը լսուեցաւ: Ընդդէմս՝ որուն զաղղիացի յառաջապահ զհանդակած էին եւ զնգաւորած՝ սակայն վերջէն տեղի տուած, իրեններն ի մի վայր գումարեց: Եւ փութով դիմաց Գաւաւսիւնայի կողմն ուր հասնի աղաղակ ձայնը կը հնչէր: Ծանկարծ Գաղղիացեաց թուփն երեւցաւ եւ պատերազմիկ տապալը ճծաղկունով յարձակեցաւ: Գաղղիացեաց սուրհմերու վայր:

Գաղղիացիք շէրցան այս յարձակման դէմ կենալ, Գաղղիայի հրամանատարը տեսնելով թէ որ կողմն է Պատերազմողք զօրութիւնը, թող տուաւ բոլորովին կարաւանն եւ իւր բովանդակ զօրքն ի մի վայր գումարեց: Անգաղաք կը հնչէր փողն՝ որ յիշտեան զնգերն եւս կը կոչէր: Գաւաւսիւն նոյն միջոցին իրեններով կառուղի պողոտայն բռնեց. կը տեսնէր որ դիմացի կողմն յերկայնութիւն բարձրաց Գաղղիացիք ճեպընթաց կը դիմէին այն կողմն՝ ուր փողը կը հնչէր:

«Բուրիչ, յառաջ, յառաջ, գաղղի Գաւաւսիւն, կառաց միտ քննող չկայ»:

«Ետեւէն, Պատերազմողք, աղաղակեց Բուրիչ, եւ զառիվայրէն ի վայր խուժեցաւ շանթի արաւ-

գութեամբ: Պատերազմողք հրացաններն յուսա իրենց առաջնորդին հետեւեցան. քիչ մը վերջը կառուանին քովն էին: Այս դին այն դին կառապաններն կառքէ վար ձգուեցան եւ երթալարներն ոտնակոխ եղան: Հորձվարներն՝ որ մեծաւ մասամբ Սպանիացի էին, Պատերազմողք հետ միացան, եւ կառուանն անմիջապէս սկսաւ շուշել: Սպանիացիք կը խորազանէին ձիերն ու եղբերը, եւ զաղղիացի հրամանատարն ափռանդէր կը կրճտէր՝ երբ կը տեսնէր որ զրատտն ու արաւոր անատապողոտայն շեղեցան:

Այս միջոցին հրամանատարն իւր գունդը գումարած էր, նշնպէս Գաւաւսիւն իրենները թովք ժողված՝ Գաղղիացեաց եւ անատապողոտային մէջ եկաւ բանակեցաւ: Ատով կ'ուղէր կարճամտին աւար տարուիլը պաշտպանել:

(Հաւանակել):

## ՅՈՒՆԱՅՈՒՆ

### Նոր կողմնաւոր:

(Նստուրասայ Քուպան քաղաքը հնախօսական նոր գիւտ մ'եղաւ, որով կը տեսնուի թէ Պատերազմող կառուի ժամանակաւ ծանօթ էր ձեւաց: Թիւշալ քաղաքին մէկ տաճարին աւերակալը մէջ բանդակ մը զանուեցաւ, որուն պատկերը ձեւաց Թաւ-Քի շատուածը կը ներկայացընէ: Շէրքին հնութիւնը մինչեւ Թ. Գար կը հասնի: Ամերիկայի աղգախօս (ethnologist) մը կը համարի թէ ձեւացիք եւ կամ ճարտարիք նախ Քալիֆունիոյ եղբրն զաղղածն ըլլան, եւ անկէ ալ աւելի ներս տարածուած:

### Նախնեաց թողմը:

Ութերորդ կամ իններորդ դարու արաբական թղթոց նորագոյն մանրագիտական գննութիւն մը կը ցուցնէ թէ այս թղթերն առանց բացառութեան լսածն չհնուած են եւ մեծաւ մասամբ կտուէ են: Քայտուան թղթերը մինչեւ հիմա ծանօթ չըլտաւայ թղթոց ամենահիններն են: Ատոնք ամենաւաղ ուղայով ստեղծուած են: Ուրեմն ուղայի ստեղծման ընդդէմ ցայտը ինքնագրութեանց, ամենահին նիւթն է թիւղը գրելու յարմար ընելու: Նշնպէս ընաւ տարակուսի տակ չ'իշխար, որ ուղայի ստեղծման թղթի ծակախիւները լեցընելու ալ կը դործածէին Արաբացիք, գործողութիւնն էր, զոր շատերը թղթի նոր գործարարներու գիւտ կը համարին: Արդ ինչպէս կը տեսնուի, Արաբացիք ուղան թիւղթն աշտուպներու գործածած են կանխաւ:

### Թղթի կողմնաւոր, իջիկ, նալլան:

Հառ ժամանակ չէ որ Ամերիկա սկսած է թուղթն արուեստական վախճաններու գործածել, եւ շատ արուեստաւորաց զգրիկ հարուած տալ իւր թղթովն: Այսպէս թղթի հաստատուն եւ անաւական կողմնաւոր եւ աղիւս կը շինեն մեծ գիւրուածեամբ, որոնք ի գործնականին կողմորի ամեն